

Słowiańskie nazwy 'nerek' w świetle materiałów gwarowych i źródeł historycznych

Celem artykułu jest omówienie nazw 'nerek' na podstawie materiałów *Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego* (OLA) w zestawieniu z pozaatlasowymi materiałami gwarowymi i danymi pochodzącymi ze współczesnych i historycznych słowników języków słowiańskich. Zestawienie to pokazuje znaczne zmiany historyczne w zasięgach poszczególnych wyrazów oraz na różnice między słownictwem literackim i gwarowym.

Materiały OLA wykazują duże zróżnicowanie nazw 'nerek'. Występują tu zarówno liczne nazwy rodzime, jak i obce. Jedynie niektóre mają szerokie zasięgi terytorialne, wiele zaś z nich pojawia się tylko lokalnie. Granice zasięgów poszczególnych nazw są nieraz wyraźne i ostre, zdarzają się jednak też szerokie pasy przejściowe, jak np. między nazwami **nyrŕky* i **prŕtjŕky*.

Nazwy od rdzenia **lędv-* występują w Atlasie w dialektach czeskich, słowackich i słoweńskich, wykazując duże wewnętrzne zróżnicowanie morfologiczne.

Archaiczna forma **lędvje* została zanotowana w OLA w znaczeniu 'nerki' tylko w jednym punkcie słowackim 222 (Hontianske Moravce w pow. Zwolen): *ľadve*.

Materiały spoza naszego Atlasu pokazują dawniej szeroki zasięg tego wyrazu w Słowiańszczyźnie, także w znaczeniu 'nerki'. W słowackim słowniku gwarowym wyraz *ľadvie*, *ľadve* w znaczeniu 'nerki' ma dosyć szeroki zasięg, obejmuje kilka powiatów Słowacji środkowej (SSN II 12). Miał on też kilka poświadczeń w zabytkach słowackich z XVII–XVIII wieku: *ľadvie* (*ledvia*, *ladvi*, *ledvi*), por. HSSJ II

183. Dziś słowackie *ľadvie* jako przestarzałe znane są w znaczeniu ‘łędźwie, biodra’ (SSJ II 8). W znaczeniu tym *ľadvie* występowały również w zabytkach słowackich XVII– XVIII wieku, a dziś właściwe są dialektom środkowosłowackim. W języku słowackim znana jest także forma podstawowa formacji **ľadvbye*, a mianowicie **ľadva* – *ľadva*, *ľadva* ‘nerki’ z powiatu Revúca (SSN II 11), a formy *ľadva* ‘nerka’ i *ľadvenka* ‘ts.’ jako słowackie przytacza też Kott I 888, VI 806. W języku ogólnym forma ta jest już przestarzała, por. *ľadvy* ‘nerki’ w SSJ II 8.

Forma **ľadvbye* miała dawniej szeroki zasięg w Słowiańszczyźnie. Najczęściej oznaczała ‘część pleców po obu stronach kręgosłupa między żebrami a miednicą, ‘łędźwie’, ‘biodra’, nieraz też inne przyległe części ciała. Pełniejsze zastawienia w tych różnych znaczeniach można znaleźć w słownikach etymologicznych, por. np. ESSJ XV 48– 50, ESJS VIII 418. Tu skoncentruję się na poświadczeniach tej formacji w znaczeniu ‘nerki’.

Znaczenie ‘nerka’ mają sporadycznie stczes. *ľadvie*, *ľadví*, występujące najpierw jako formy du. lub pl. rodzaju żeńskiego, później zaś jako sg. rodzaju nijakiego. Zwykle oznaczają ‘łędźwie’, ‘biodra’ i przenośnie ‘wnętrzości’, ‘wewnętrzne siedlisko uczuć’ (GbSl II 217–218). Dziś czes. *ľadví* jest wyrazem książkowym o znaczeniu ‘wnętrzości’, ‘wnętrze’, ‘wewnętrzne przekonanie’ (SSJČ I 1082).

Również pol. *łędźwie* pl. obok powszechnego znaczenia ‘część pleców po obu stronach kręgosłupa między żebrami a miednicą’ miały także znaczenie ‘nerki’. Mogą tu wchodzić w grę pewne użycia biblijne z XV wieku (SSłp IV 30–31 wszędzie podaje jednak znaczenie ‘łędźwie, biodro’), przede wszystkim zaś XVI-wieczne przykłady z dzieł Falimirza, Siennika, Kwiatkowskiego i Volckmara (SP XVI, t. XII 196–197, Sławski SE IV 203–204).

Na Łużycach Dolnych nazwa *ľadwjo*, *ľadwo*, *ľadwjo* obok znaczenia ‘łędźwie, biodro’ archaicznie oznaczała też ‘nerki’ (Muka I 799, 811, Starosta 213, Schuster-Šewc II 809–810).

Formacja **ľadvbye* przybiera znaczenie ‘nerka’ również we wschodniej i południowej Słowiańszczyźnie. W materiałach spoza OLA znaj-

dujemy stśł. ЛАДВІНА f. pl. 'nerki, wnętrności' w Psalterzu, Euchologium Sinaiticum i w Homiliach Grzegorza Wielkiego (SJS II 168, ESSJ XV 48), strus. лядвія, лядвея sporadycznie w znaczeniu 'nerka', częściej zaś jako 'łędźwie, biodra, krzyż' (SDRJ IV 489, SRJ XI–XVII, t. VIII 349, później wyraz ten staje się w języku rosyjskim przestarzały, por. SSRLJ VI 457) oraz słwń. *lédvije* f. pl. 'nerki' na Pohorju w Styrii (Plet I 505), częściej zaś z zanikiem -v- *lédje* 'łędźwie, biodra, krzyż' (por. też SSKJ II 571), dawniej też *ledovjě, ledevjě* 'ts.' (por. Plet I 505, Bezłaj II 130–131, Snoj 296).

W dialektach słoweńskich zanotowano w OLA formy uogólnione jako **lédvice* pl. (*V* → *ø*; → *b* w p. 146), np. *ledví:ce* – 7, 14, *ledvice* – 13, *lidí:ce* – 8, *lóbí:ce* – 146 itd. Przemienne w pobliskich punktach lub obocznie w tych samych występuje tu również wiele nazw innych. Słoweńska literacka *ledvíca* 'nerka' (Plet I 505, SSKJ II 571) ma też poświadczenia notowanej w OLA postaci uproszczonej bez -v-, tj. *ledíca*, np. u Murki (Plet l.c.), a także formy z -b-, będącej wynikiem jakiejś kontaminacji dialektalnej, *lobelize* (Bezłaj II 130–131). Analogiczną formę ma staropolska *łędźwica* 'nerka' z XV–XVI wieku, por. w *Biblii królowej Zofii: łędźwica* Lev 8, 16 i 25 (zapewne pod wpływem współrzdennych formacji czeskich *ledvinka* i *ledvina* – BZC 165, 166) i w *Mamotreckie kaliskim łędźwice* pl. Lev 3, 4 (pod wpływem czeskiej formy *ledvie* – MamStp 32), później *łędźwica* 'nerka' notowana jest u Murmeliusa, w obu wersjach słownika Bartłomieja z Bydgoszczy i u Tomasza ze Zbrudzewa w tłumaczeniu biblijnym Lev 3, 4 z 1549 r. (SP XVI, t. XII 197, BartBydg II 192). W znaczeniach innych ('łędźwie', 'biodra') **lédvica* ma nawiązania jeszcze szersze, por. Sławski SE IV 202, Snoj 296, ESSJ XII 50 oraz serb. dial. *лѣдвѣице* 'pieczeń z nerki' z południowej Serbii (RSHJ XI 298) oraz *лѣђица* 'kawałek mięsa z grzbietu zwierzęcia' (RSHJ XI 308).

W dialektach czeskich oraz w kilku punktach zachodniostowaczkich występują **lédviny* 'nerki', por. czes. *ledvini, ledvine, lédviny* oraz śłc. *ladvini* (208, 209, 215) i *ladvini* (217). W języku czeskim *ledvina* 'nerka', dem. *ledvinka* i liczne derywaty poświadczone są już od

XIV wieku (GbSI II 218, Kott I 888, VI 806, 827). Dziś jest to nazwa literacka (SSJČ I 1082). W języku słowackim *ľadvina*, *ľadveňa*, *ľadvie-na*, dem. *ľadvinka* jest wyrazem gwarowym, znanym głównie w dialektach zachodnich, poza tym w Gemerze i pod Zvoleniem (SSN II 12). Obecnie w języku ogólnym *ľadvina* 'nerka', zwykle pl. *ľadviny* mają charakter regionalny (SSJ II 8). W języku polskim *leźwina* 'nerka' została użyta sporadycznie przez Tomasza ze Zbrudzewa w wersecie Lev 3, 4 w tłumaczeniu Biblii z 1549 r. (SP XVI, t. XII 198). Słowniki łużyckie mają wprawdzie *ľadvina* 'nerka' z Chojnanusa 1650, *laźwina* u Anonima, *laźwina*, pl. *laźwiny* u Muki (I 799, 811) oraz *leźwina*, *leźwinka* u Pfuła 1866, Rězaka 1920, Krala 1927 i Jakubaša 1954, jednakże w materiałach Atlasu łużyckiego nazwy te się w ogóle nie pojawiły (SSA VI 55 i 146, Schuster-Šewc II 809–810). Może były wprowadzone przez słownikarzy z innych języków słowiańskich, ewentualnie wyszły już z użycia. *Słownik łużycko-niemiecki leźwiny* 'nerki' określa jako przestarzałe (NHSS II 103).

W kilku sąsiadujących punktach w zachodniej i środkowej Słowacji zanotowano w OLA formację **leđvenice* – *ladvenice* (210, 212, 213, 214, 221) i formalnie deminutywną formę **leđveničsky* – *ladveňički* (154, 211) oraz przekształconą fonetycznie postać *ladovňičke* (219). Słowackie formy *ladvenica* 'nerka' i *ladveňička* uznawane są za gwarowe (SSJ II 8) i mają potwierdzenie w słowackim słowniku gwarowym właśnie z zachodniej i południowej Słowacji, zresztą na obszarze znacznie szerszym niż w OLA (SSN II 11–12). Słownik historyczny odnotowuje również te formy (jak i postać *ledvenice*) z XVII–XVIII wieku (HSSJ II 183). Formy *ladvenica*, pl. *ladvenice* notuje też czeski słownik Kotta (VI 806, 827), określając je jako słowackie. W drugiej połowie XIX wieku *ledvenica* 'nerka', pl. *ledvenice* pojawia się sporadycznie również w języku słoweńskim (Plet I 505), poza tym w języku chorwackim na Istrii zapisano *leđvenice* w znaczeniu potrawy 'pieczeń z nerek' (RSHJ XI 298).

Materiały historyczne pokazały, że przed ekspansją pożyczki niemieckiej **nyrky* (por. niżej) w Polsce i na Łużycach mogły być dawniej szerzej używane w znaczeniu 'nerka' niektóre nazwy związane

z rdzeniem **lędv-*. We współczesnych materiałach OLA i Atlasu łużyckiego są one zupełnie nieznanne.

Do dawnych rodzimych nazw 'nerek' należą **pokroťky*. W zapisach OLA zachowały się one reliktywno. W Polsce zanotowano je tylko w jednym punkcie 313 (Grębów pod Tarnobrzegiem): obok *nerki* jako nazwę dawną *pokroťki*, częściej w dialektach wschodniosłowackich: *pokrutki* i podobnie (156, 225–226, 229–233), poza tym w jednym punkcie na Ukrainie Zakarpackiej: *pokrutky* (465). Z tych terenów nazwę **pokroťky* potwierdzają materiały spoza OLA. W kartoce SGPA *pokroťki* 'nerki' znane są również tylko z Grębowa pod Tarnobrzegiem, ale poza tym w Dąbrowie w Rzeszowskim zanotowano przekształcone *pokrapki* (*pokromp'ki*) w znaczeniu 'nerki u zwierząt, np. u królika'. Słowacki słownik gwarowy podaje *pokrúťka*, zwykle pl. *pokrúťky* jako powszechne z 8 powiatów Słowacji wschodniej (SSN II 936). Nazwa ta ma również dwa poświadczenia XVIII-wieczne z zabytków, którym przypisuje się wpływy polskie (HSSJ IV 29), ewentualną pożyczkę z polskiego widzi tu też Machek ES-2, 469. Występowanie ukr. *ńókrýmka* 'nerka' na Ukrainie Zakarpackiej z powołaniem się na Atlas Dzendzeliwskiego potwierdza ESUM IV 484, widząc tu z kolei wpływ słowacki.

Nazwa ta historycznie najlepiej poświadczona jest na gruncie polskim. *Pokroťka*, zwykle w formie liczby mnogiej *pokroťki*, znana była w polszczyźnie XIV–XVI wieku. Została wielokrotnie użyta w tłumaczeniu obu Psalterzy staropolskich (przytacza je również SW IV 510), a także w zabytkach przyrodniczych XV wieku, w XVI wieku w znaczeniu 'nerka' została zanotowana w słowniczku do Psalterza, dwukrotnie u Siennika, poza tym w znaczeniu 'jądra męskie' w tłumaczeniu biblijnym Deut XXIII 1 Tomasza ze Zbrudzewa oraz w znaczeniu przenośnym 'sumienie, serce' (SP XVI, t. XXVI 369). Linde podaje raz „Nyrki zowią też *pokroťkami*” z XIX wieku. Stpol. *pokroťki*, stanowiące formalne zdrobnienie od stpol. *pokreťa* 'rodzaj kołacza' (por. też stczes. *pokruta* i *pokrúťka* m. in. 'pieczywo kulistego kształtu', 'kołacz', 'bochenek' Stěsl 546–547), zostały użyte wtórnie w znaczeniu 'nerka' prawdopodobnie ze względu na podobieństwo ich kształtu

do kołacza (Brückner SE 267, Bańkowski SE II 683, ESUM IV 484). *Pokrątką* w tym dawnym znaczeniu ‘bochenek chleba’ sporadycznie występuje na Śląsku na wschód od Brzegu (Zaręba AJŚ V 844), w Siołkowicach zaś *pokręta* (*pokrąnta*) ‘duży bochenek chleba’ (kartoteka SGPA). Do tej zmiany semantycznej mogło rzeczywiście dojść najpierw w języku polskim. Dzięki użyciu wyrazu *pokrątki* ‘nerki’ w tłumaczeniu Psalterza mógł się on rozszerzyć za pośrednictwem języków literackich na sąsiadujące tereny Słowacji wschodniej i Ukrainy Zakarpackiej. Nie można jednak wykluczyć wspólnej innowacji ludowej na sąsiadujących terenach Polski, Słowacji i Ukrainy w związku z powszechnością podstawowych **krōtiti* ‘kręcić’ i **krōtьnъ* ‘kręty, pokręcony’.

Nazwę **obvľičьky* ‘nerki’ zanotowano w OLA w środkowej Słowacji: *hobľički* 216, *obľički* 217, 218, *obľičke* 220, 223–224 oraz w punkcie słowackim na terenie Węgier *hobľičke* 155. W słowackim słowniku gwarowym nazwa ta jest poświadczona szerzej: poza środkową Słowacją także na północy dialektów zachodniosłowackich (Kysúca, Žilina). Pod Banską Bystricą zapisano też formację podstawową *oblice* pl. ‘nerki’ (SSN II 481–482). Słc. *obľička* ‘nerka’, zwykle pl. *obľičky* poświadczane są już od XVIII wieku (HSSJ III 40; w słowniku tym poza tym znajdujemy sporadyczną nazwę ‘nerek’ *oblinka*, pl. *oblinky* z 1670 r., też motywowaną przez przym. *obľý* ‘obły’, ‘zaokrąglony’. Dziś *obľička*, zwykle pl. *obľičky* stanowią słowacką nazwę literacką ‘nerek’ (SSJ II 428). Poza tym nazwa **obvľičьky* ‘nerki’ znana jest z dialektów czeskich. *Obľičky* ‘nerki’ podawał w *Słowniku morawskim* Bartoš 1906: 243, przytaczał je również Kott II 224 uznając za słowackie. Jak pokazuje *Czeski atlas językowy* *obľičky* ‘nerki’ tworzą niewielką wysepkę, składającą się z kilkunastu punktów, na tzw. Valašsku oraz na sąsiadującej części Śląska (ČJA I 121, s. 242, 245). Jak widać, **obvľičьky* w znaczeniu ‘nerki’ miały szerszy niż w OLA zasięg, obejmujący środkową i pñ.-zach. część Słowacji oraz graniczącą część pñ.-wsch. Moraw. Sama **obvľičьka* ma jeszcze dalsze nawiązania w południowej Słowiańszczyźnie, jednak w znaczeniach zdecydowanie dalszych (jak ‘ziarno grubo zmie-

lone', 'ziarno nieoczyszczone z plew', 'piłeczka' itp.), choć motywacyjnie zbliżonych ze względu na powiązanie z przym. **obvьbь* 'obły, zaokrąglony' i czas. **obvьliti* 'zaokrąglić, uczynić okrągłym' (por. ESSJ XXXI 119).

Szczególony charakter mają nawiązujące do tej nazwy przykłady łużyckie. Rězak 704 tłumaczy niem. *Niere* przez *oblišćo*, *wobwiščo* oraz podaje połączenia wyrazowe *bolesće woblišća* 'ból nerek', *kamuški we woblišću* 'kamienie nerkowe', *kamjeń we woblišću* 'kamień w nerce' i *skruženje woblišća* 'marskość nerek', podobnie Kral 674 *woblišćo* oraz *bolesće woblišća*, *kamjeń we woblišću*, *skruženje woblišća* i *khory na woblišćo* 'chory na nerki', przy czym powołuje się na niby to czeskie *oblička*. Jak podałem wyżej, w dialektach czeskich nazwa ta ma bardzo ograniczony zasięg występowania, natomiast właściwa ona jest słowackiemu językowi literackiemu. Mamy tu niewątpliwie do czynienia z przejściem słownikarskim, zwłaszcza że SSA VI 55 i s. 146 informuje, że nazw tych w materiałach Atlasu łużyckiego w ogóle nie ma. Zapewne należy tu również rzadkie wschodnio-dolno-łużyckie *hobisko*, które Schuster-Šewc III 1628 s.v. *wobisko* objaśnia inaczej.

Z nazw rodzimych najszerzy zasięg ma wschłow. *ночка*. Najpewniej należy tu przyjąć etymologię zakładającą pierwotną postać **рѣтjька* 'niewielki okrągły przedmiot', będącą zdrobnieniem od **рѣтja* 'coś zaokrąglonego', z którego rozwinęły się zarówno takie znaczenia, jak 'kamień polny', 'kulka, grudka', 'pestka' (w języku polskim wcześniejsza *pecka* dopiero w XVI wieku uległa przekształceniu na *pestka*), jak i wschłow. *ночка* 'nerka', por. ESUM IV 547, Borys ES 417–418, 421–422. Vasmer ESRJ III 348 rozdzielał *ночка* I 'nerka', łącząc ją z czasownikiem *некы*, *нечь* 'piec' od *ночка* II 'pestka', łączonego z rdzeniem **рѣтj-* (podobnie też ESBM VIII 253–254, IX 314). Często etymolodzy uwzględniają tylko wyraz **рѣтjька* 'pestka', a wschłow. *ночка* 'nerka' w ogóle pomijają.

Wschłow. **рѣтjьку* 'nerki' występują powszechnie w dialektach rosyjskich oraz na znacznym terytorium Białorusi i Ukrainy. Od zachodu graniczą z zachłow. pożyczką niemiecką **нурьку*. Granica

między obu nazwami jest dosyć płynna: zresztą na Białorusi, a zwłaszcza na Ukrainie występują obocznie lub w przemieszaniu obie nazwy. Nazwą ekspandującą na tym terenie były niewątpliwie **нырькы*. Świadczy o tym już sam układ terytorialny nazw **рытjькы* i **нырькы*. *Пóчки* zajmują przeważającą część Białorusi. SPOgr IV 63 z jednym przykładem na *пóчка* 'nerka' z północnej Białorusi niewiele wnosi do poznania geografii wyrazu w tym kraju. Natomiast *нырькы* koncentrują się w rejonie silniejszych wpływów polskich, tj. na pograniczu białorusko-polskim i białorusko-litewskim. Na Ukrainie *пóчки* w części zachodniej występują na peryferii północnej – na Polesiu (co potwierdza też ESUM IV 547 przykładem *бóчка* 'nerka' z Polesia) oraz na peryferii południowej – na Zakarpaciu (co potwierdza ESUM l.c. przykładem z Atlasu Dzendzeliwskiego).

Źródła historyczne podają rosyjską nazwę *пóчка* od XV wieku, najpierw z tekstu biblijnego Lev VII 4, później dochodzą poświadczenia ze źródeł świeckich (SrezMat II 1329, SRJ XI–XVII, t. XVIII 8, SSRLJ X 1728), brus. *пóчка*, *пóшка* 'nerka' notowana jest od XVI wieku, m. in. z Biblii Skoryny (Exodus), por. HSBM XXVII 412, w języku ukraińskim *пóчка* 'nerka' jest poświadczona od XVI wieku (Травник і Лексик в картотеке SUM XVI–XVII), Hrinč III 393 podaje *пóчка* tylko w znaczeniach 1. 'wnętrznosci' i 2. 'pestki dyni'. Ciekawe, że SUM – tak częstej w gwarach ukraińskich nazwy *пóчки* – w ogóle nie notuje.

Formacje **isto* oraz *//*obistь* (// → *w, y*) f., pl. *//*obisti* etymologicznie łączą się z pie. **oid-* 'nabrzmiwać'. Niektórzy przyjmują rekonstrukcję **jьsto* oraz **objьstь* (por. ESSJ VIII 242–243, ESJS IV 252). W OLA mają one zasięg ograniczony do dialektów słoweńskich i częściowo chorwackich.

Odosobniony zapis ¹*i:sto*, pl. ¹*i:sta* w p. 24 (Dobinj na wyspie Krk) ma potwierdzenie z tego regionu w zanotowanej na wyspie Cres formie *jьsto* (Tentor 1925–26, Skok I 732) oraz w formie liczby mnogiej *ũcma*, podanej przez Batuta w 1886 r. (por. RSHJ VIII 328).

Wyraz **isto* został zanotowany dwukrotnie w języku starosłowiańskim w Kodeksie supraskim w formie liczby mnogiej *истеса* oraz

liczby podwójnej **нѣрѣѣ** w znaczeniu 'nerki, wnętrzości' (SJS I 819) oraz w języku staroruskim *ucmo* wielokrotnie w znaczeniu 'nerka', m. in. w tekstach biblijnych (Ex XXIX 13, 22, Lev III 4, VII 4), a także w znaczeniu 'jądra' (SrezMat I 1146–47, SDRJ IV 174, SRJ XI–XVII, t. VI 324). Ponadto poświadczony jest on w języku połabskim: *jaįstā* – pl. **ista* (SEJDP I 209). Zdaniem Schuster-Šewca III 1628 s.v. *wobisko* należy tu również zapisana w dialekcie wschodnio-dolno-łużyckim w miejscowości Rohne-Rowno (na zachód od Weisswasser-Biała Woda) postać *hobisko* 'nerka' (według niego **ob-istьko*), która – moim zdaniem – łączy się raczej z głuź. *wobišćo* (por. wyżej).

Znacznie liczniej reprezentowane są formy z prefiksem *ob-*, który – zdaniem Skoka I 732 – usuwał homonimie z zaimkiem **istь*, **jьstь*. W OLA zapisano formę liczby pojedynczej **//obistь* f.: *wābist* (6) i *u¹bist* (17), częściej zaś formę liczby mnogiej **//obisti*: *wābisti* (3), *uo¹bi:sti* (5), **o¹bi:sti* (12), *obì:stā* (14), *obę:sti* (16), *u¹bi:sti* (21) oraz w punkcie chorwackim na terenie Węgier z wtórnym przejściem spółgłoski *t* w *k*: *obiski* (151). Forma żeńska ma potwierdzenie w języku słoweńskim: *obist* od XVIII wieku, pl. *obisti* u Plet I 729 i w SSKJ III 189, por. też Bezłaj II 233 i Snoj 393. W materiałach spoza OLA zanotowano poza tym chorw. *isto* n. lub *ista* f. (w tekście występuje tylko forma gen. pl. *obist*), por. RHSJ VIII 359 i Skok l.c., słwn. dial. *obistje* ze wschodniej Styrii (Plet l.c., Bezłaj l.c.), chorw.-kajk. *obistje*, *obišće* m. in. w Statucie kastawskim z Istrii z 1490 r. i w słownikach (RHSJ VIII 359 i Skok l.c.). Jako cerkiewizm **obistje* 'nerki' występują też w języku staroruskim, por. *обистье* 'nerki' poświadczone wielokrotnie w SDRJ V 481, *обистмие* w SrezMat II 510, SRJ XI–XVII, t. XII 55, por. też Vasmer ESRJ II 143 (inne słowniki etymologiczne zazwyczaj formę tę pomijają (por. ESSJ l.c., ESJS l.c.)). Należy jeszcze zwrócić uwagę na derywat *podisti* rodzaju żeńskiego lub męskiego 'miejsce koło/wokół nerki', zanotowany we Vrbniku na wyspie Krk (RHSJ X 242). Powstał on od wyrażenia przyimkowego z przyimkiem **podь* i wyrazem **isto*.

Pozostałe nazwy rodzime 'nerek' w OLA są zupełnie sporadyczne, mają one jednak często potwierdzenie w materiałach spoza Atlasu.

Słwń. efemeryczna nazwa *oslīce* – **osblice* pl. ‘nerki’ w p. 2 łączy się zapewne z rzeczownikiem *osla* – **osbla* ‘osełka’. Nawiązań spoza OLA nie znalazłem.

Słwń. nazwę *ribice* – **rybice* pl. ‘nerki’ w p. 20 potwierdza słownik Pleteršnika przykładem ze słownika Murki z 1832–33 r. i ze słownika Cigale reprezentującego słoweńską Styrię (Plet II 425; SSKJ IV 506 już tego znaczenia nie podaje).

Sporadyczne słwń. *mo:žeki* ‘nerki’ z p. 19, spod miejscowości Slovenska Bistrica, stanowią formę liczby mnogiej deminutywnego rzeczownika *móžek* od *mož* ‘maż, mężczyzna’. Poświadcza je słownik Pleteršnika właśnie z okolic Mariboru (Plet I 607).

Serb. *bú:bala* ‘nerki’ – **bqbala* w zach. Serbii (p. 62) mają potwierdzenie w słowniku Vuka, por. *bùbalo* ‘nerka’ (RHSJ I 698, RSHJ I 229, RSHKJ I 291).

Serb. *búpci* w p. 68 w zach. części środkowej Serbii mają regionalnie potwierdzone znaczenie ‘nerka’, częściej dźwiękonaśladowczy *búbac* – **bqbьць* oznacza ‘żołądek zwierząt domowych, zwłaszcza ptaków’ (RHSJ I 698, RSHKJ I 292). W Serbii zasięg tego wyrazu jest dosyć szeroki (RSHJ I 232).

Zapis *kłemby* (obok *nyrki*) w znaczeniu ‘nerki’ w p. 325 w płd.-wsch. Polsce polega zapewne na nieporozumieniu (o wyrazie *kłqb* por. Sławski SE II 254–255).

Sporadyczna nazwa *pała¹ušk¹i* ‘nerki’ w p. 826 w południowej Rosji łączy się zapewne z ros. *полоушка* ← *полушка* od *полуша*, utworzonego za pomocą sufiksu *-уша* od *пол* ‘połówka’, por. ros. dial. *полушка* i *полоушка* w różnych znaczeniach, m. in. ‘połówka czegoś’ (SRNG XXIX 128, 171–172). Nerki mają kształt dwóch poówek.

Niejasna jest sporadycznie zapisana w punkcie słoweńskim 149 na terenie Węgier nazwa *mt¹ši* (*edna¹mt¹*) ‘nerki’. Zespół słoweński OLA łączy ją ze słowiańską nazwą **myšb*. Możliwa jest także jakaś pożyczka.

‘Nerki’ mają kilka nazw obcych, wśród nich dwie o znacznym zasięgu terytorialnym: **nyr¹ky* pochodzenia niemieckiego oraz znacznie zróżnicowane formy morfologiczne pożyczki protobułgarskiej

böbrek, bübrek. Pozostałe pożyczki obce są terytorialnie bardzo ograniczone.

Pożyczka niemiecka **nyrŕky* występuje głównie w Polsce (i jest powszechna na całym terenie: *nerk'i, nyrk'i, nęrk'i*, na Kaszubach ¹*nirč'y, 1**nirči, nyrý*). Do tego arealu nawiązują Łużyce, gdzie zapisano w OLA pl. *nerka* (sg. *nerkŕ* – 234), *nira* (237) oraz formę dualis *teĵ nir'ε* (236). Dokładniej zasięg głównie dolnołużyckich form podaje Atlas łuzycycki: *něra* – koło Weisswasser, *nerka* – głównie w centrum i na zachodzie, sporadycznie *něrkŕ* oraz *nerki* – na północy w części wschodniej (SSA V 55 i s. 146). Na Łużycach Górnych *něrk'i* notowano tylko sporadycznie. Pożyczka ta występuje w OLA również na czeskim Śląsku (p. 197, 203 i 207) i w dwóch punktach na północy Słowacji (*nirki* 227–228). Dokładniej zasięg tych form na czeskim Śląsku podaje ČJA I 121: na terenie sąsiadującym z polskim obszarem językowym występują tam *nyrky*, a w części bardziej zachodniej *nerky*.

Szczególnie szeroko upowszechniła się ta pożyczka na Białorusi i Ukrainie. Rozkład geograficzny wschłów. nazwy **pyjŕky* (brus. ¹*počk'i*, ukr. ¹*počky, 1**počk'i*) i **nyrŕky* (*nyrk'i, 1**nyrky, 1**nirki*) na tym terenie wyraźnie świadczy, że nazwą ekspandującą pod wpływem polskim była nazwa pochodzenia niemieckiego **nyrŕky*.

Na Białorusi **nyrŕky* jako nazwę wyłączną notowano w jej części północno-zachodniej na pograniczu polskim (343, 336) i litewskim (337, 338, 331, 332), a w przemieszaniu lub obocznie znacznie głębiej aż pod Mińsk (345, 346, 355, 357, 348), poza tym sporadycznie w głębi kraju (w p. 373, 376, 399). W zbliżony sposób wygląda zasięg nazwy *nŕpki* w *Atlasie białoruskim* (LAB III m. 87 i s. 49) oraz w *Słowniku pogranicza*: pod Wilnem i na południowy zachód od Mińska (SłPogr III 238), por. też ESBM VIII 53. Jest to pożyczka dawna. SłPogr III 240 notuje poza tym z dialektu białoruskiego na Litwie także pożyczkę nowszą *nŕpki*.

Na Ukrainie *nyrk'i, 1**nyrky* jako nazwę wyłączną notowano w całej zachodniej części kraju, wyłączając jedynie część północną na pograniczu z Białorusią oraz na południu całe niemal Zakarpacie. Wąskim pasem wyłączne zapisy z pożyczką **nyrŕky* sięgają na południe od

Winnicy aż po granicę z Mołdawią: nazwę **nyrky* zanotowano nawet w dialektach ukraińskich na terenie Mołdawii, por. wyłącznie *nyrkə* w p. 523 oraz *nyrka* obocznie z *počky* w p. 524. W przemieszaniu lub obocznie z nazwą **prytjky* pożyczka **nyrky* sięga jeszcze znacznie dalej na wschód: w okolicy Kijowa, a nawet na wschód od Dniepru, sporadycznie aż w okolicy Połtawy i Charkowa. Jako oboczną zapisano ją nawet w punkcie ukraińskim 843 na terenie południowej Rosji.

Do języka polskiego *nyrka*, *nerka* została zapożyczona około 1500 r. (SSp V 135) i szybko się upowszechniła (SP XVI, t. XVIII 570–573). Wyparła ona wcześniejsze u nas *pokrątki* i w jakimś stopniu pochodne od rdzenia **lēdv-*: *lēđwie*, *lēđzwica*, *lēđzwina* (por. wyżej). Na Łęczycach *nerka* występuje już u Swótlika 1721, a *nera*, *nery* od Zwahra 1847. W języku czeskim *nyrka*, *nerka*, pl. *nyrki*, *nerki* notowane są późno – od XIX wieku, por. Jg II 744, głównie ze Śląska (Kott VI 1169, Kellner II 230, Lamprecht SSON 84, Sochová LSZ 220) i mogły być przejęte zarówno bezpośrednio z języka niemieckiego, jak i za pośrednictwem polskim. W słowackim również w materiałach spoza OLA *nirka* notowana jest tylko na samej północy w bezpośrednim nawiązaniu do areału polskiego (Bardejov, Kysucké Nové Mesto), por. SSN II 439. Do języka białoruskiego *нырка* została zapożyczona z języka polskiego na początku XVII wieku i szybko się upowszechniła (por. Булыка 1972: 219, 1980: 128, HSBM XXI 69, ESBM VIII 53). Dziś brus. *нырка*, pl. *nyrki* należą do warstwy literackiej (TSBM III 420). Również do języka ukraińskiego *нірка* była przejęta za pośrednictwem polskim, por. ESUM IV 90. Kartoteka SUM XVI–XVII podaje *нырки* już z XVI wieku, a w XVII wieku też postać *ныра*. Dziś *нірка*, pl. *nyrki* jest w języku ukraińskim nazwą literacką (SUM V 414). Od dawna wiadomo, że nazwa ta przedostała się nawet do zachodnich gwar rosyjskich, gdzie *нырка* odnosi się do ‘nerki zwierząt’, por. Dal II 561, SRNG XXI 324 z powołaniem się tylko na Dala, Preobr I 619, Vasmer ESRJ III 91.

Pożyczki protobułgarskiego *böbrek*, *bübrek* (BER I 96, Skok I 227) występują na całym niemal południu Słowiańszczyzny. Zanoto-

wano je także w kilku punktach wyspowych na wschodzie Austrii oraz na Węgrzech, natomiast w Słowenii tylko w jednym punkcie granicznym z Chorwacją (¹*bubreki* 15).

W części wschodniej, obejmującej całą niemal Bułgarię, znaczną część punktów słowiańskich na terenie Grecji (107, 108) oraz jeden punkt w Turcji (853), występują postaci uogólnione jako **bubrěci*. Dla liczby pojedynczej należy tu przyjąć formę **bubrěкъ*, zanotowaną w p. 112 obok formy liczby mnogiej (¹*bubr'ak*, ¹*bubr'aci*) oraz we wschodniej Bułgarii w p. 144 (¹*băbrek*). W sylabie rdzennej notowano tu samogłoskę *-u-* (w p. 109–113a, 115, 116, 119–122, 126–128, 133, 134, 137, 139, 140, 167, 853), wyjątkowo *-o-* (852), w pozostałych zaś *-ə-* lub *-a-*. Forma **bubrěci* tworzy zwarty areał ograniczony od zachodu izomorfa biegnącą wzdłuż zachodniej granicy Bułgarii (z wyłączeniem punktów 117 i 118) i obejmującą znaczną część punktów słowiańskich w północnej Grecji. Z areałem tym łączy się dawny wyspowy punkt bułgarski w Banacie rumuńskim (167).

Od zachodu sąsiaduje obszerny areał z formą uogólnioną jako **bubrězi*. Obejmuje on całą niemal Macedonię wraz z trzema punktami wyspowymi w Albanii (106) i płn.-zach. Grecji (107, 108), Serbię wraz z punktami wyspowymi 168 i 169 na terenie Rumunii, dwa zachodnie punkty bułgarskie (117, 118), Czarnogórę, Bośnię i Hercegowinę oraz południową Chorwację (z wyłączeniem punktu 37, gdzie zanotowano sporadyczną pożyczkę *ar¹nu:l* i punktu 43, gdzie zanotowano formę *bubrigi*, charakterystyczną dla zachodniej i północnej Chorwacji). Z kompleksem tym łączą się jeszcze trzy punkty graniczne w południowo-wschodnim pasie Chorwacji północnej (39, 40, 52) oraz wyspowy punkt serbski 152 na terenie Węgier. Dla liczby pojedynczej trzeba tu przyjąć formę uogólnioną **bubrěgъ*. W punktach macedońskich 99, 100 i 103 zanotowano obok formy liczby mnogiej *bubrezi* w liczbie pojedynczej *bubrek*, ale końcowe *-k* należy tu uważać za ubezdźwięcznienie wygłosowego *-g*.

Szczególne formy wystąpiły w zapisach z Wojwodiny: *búbrešci* (53) i *bǃbušci* (55). Należy tu chyba widzieć formalne zdrobnienie od **bubrěgъ*, mianowicie **bubrěžъkъ*, w liczbie mnogiej **bubrěžъci*.

Osobny kompleks stanowi forma uogólniona jako **bubrěgy*. Występuje ona w zachodniej (wyłączając punkt 24 z archaiczną formą ^l*i:sto*, w liczbie mnogiej ^l*i:sta*, por. wyżej) i północnej Chorwacji. Z kompleksem tym łączy się odosobniony punkt 43 (Trogir) na Wybrzeżu Dalmatyńskim oraz punkty wyspowe 146a i 148a (*bu'brigi*) we wschodniej Austrii. Na tym terenie kilkakrotnie zapisano też formę **bubrěky*: ^l*bombreki* (29, por. formę *bùmbreg* w RHSJ I 732 ze słowników Jambrešicia i Stulicia) i w pobliskim punkcie słoweńskim ^l*bubreki* (15) oraz *bu'briki* (147a) we wschodniej Austrii. Dla liczby pojedynczej trzeba tu przyjąć jako dominującą formę **bubrěgъ*, ale sporadycznie zanotowano też **bubrěga* w wyspowym punkcie 153 (*bubriga*) na terenie Węgiei zachodnich.

Omówione formy wykazują podobne rozróżnienie w językach literackich, chociaż zdarzają się także pewne odstępstwa. W języku bułgarskim upowszechniła się forma *бѣбрек*, pl. *бѣбреци* (RBE I 1034), natomiast formy *бѣбрек* i *бѣбрез* uważa się za dialektalne (BER I 96). Formy z końcowym *-k* słowniki podają także z zachodniej części południowej Słowiańszczyzny, por. np. dawny odosobniony zapis *bubrek* w RHSJ I 701–702 i *бѣбрек* w RSHJ II 238 z Kosowa. W języku macedońskim za literackie uznaje się formy *бѣбрез*, pl. *бѣбрезу* (RMJ I 48). W języku serbskim i chorwackim dominują formy *bùbreg*, pl. *bubrezi*, jako literackie ustaliły się chorw. *bubrezi*, serb. *бѣбрезу*. Ze względu na regionalny rozkład kontynuantów właściwych dawnemu *ě* jako formę uogólnioną należy przyjąć **bubrěgъ*. Wyraz ten jest powszechnie poświadczony od XVI wieku. Notowane są też liczne formacje pochodne, jak np. dem. *bùbrežak*, *bùbrežnjāk* ‘pieczeń z nerką’ itd., por. RHSJ I 701–702, RSHJ II 237–238. Analogii dla występującej w zachodniej i północnej Chorwacji formy **bubrěgy* w źródłach pisanych jednak nie znajdujemy. Oba cytowane słowniki RHSJ i RSHJ mają natomiast formę *bubrege*. Jako regionalne poświadczone są w języku słoweńskim formy *bùbreg* i *bùbrek*, por. Plet I 69 (SSKJ ich jednak już nie podaje). Jako cerkiewizm *бѣбрѣз* ‘nerka’ (zwłaszcza zwierzęca) pojawił się w języku staroruskim (SrezMat I

188, SRJ XI–XVII, t. I 343). Odnotowuje go także Dal I 135, por. Vasmer ESRJ I 226.

Na Łużycach Górnych i w dialektach bezpośrednio sąsiadujących występuje nazwa *ĵerx'enk* (237), pl. *ĵerx'enk'i* (235), którą mimo zastrzeżeń podanych przez Atlas łużycki należy za Schuster-Šewcem I 453–454 uznać za derywat od głuż. *ĵercha* ‘delikatna skóra, zamsz, ircha’, wywodzącego się ze śrwniem. *irch, erch* ‘ts.’ Uzasadnieniem dla takiej nazwy jest delikatna skórka (błonka) na nerkach. W Atlasie łużyckim oprócz formalnie deminutywnej formy *ĵerx'ejnjk* częsta jest też forma podstawowa *ĵerx'en*, mająca zazwyczaj rodzaj męski, ale nieraz też żeński. Dokładne zasięgi tych nazw na Łużycach podaje Atlas łużycki. Dane ze słowników pokazują, że głuż. *ĵerchen* ‘nerka’ stanowi dawna pożyczkę, znaną już od przełomu XVII/XVIII wieku (SSA VI 55, s. 146).

Pozostałe pożyczki obce oznaczające ‘nerki’ mają wąskie zasięgi lokalne.

Sporadycznie zanotowane formy ¹*reni* w słoweńskim punkcie Solbica (1) w Rezzji oraz ¹*riñu:n*, ¹*ri':ñu:n* w wyspowym punkcie chorwackim na południu Włoch (44a) stanowią zapewne zapożyczenie wł. *rene* ‘nerka’, pl. *reni*, pochodzącego z łac. *rēn, -is* ‘ts’. Nawiązań w materiałach spoza OLA w dialektach słowiańskich nie znalazłem.

Zanotowana sporadycznie w chorwackim punkcie 37 na wyspie Dugi otok nazwa *ar'ñu:l* uważana jest przez Skoka I 62 za dalmatyńsko-romański relikw ludowego łacińskiego deminutivum na *-olus*: **rēniolus* od łac. *rēn, -is* ‘nerka’. Skok l.c. podaje tę nazwę z pobliskiej wyspy Molat.

Nazwa wyjątkowo odnotowana w słoweńskim p. 11 *nom¹bołće* nawiązuje chyba do friul. *nòmbul, òmbul*, stanowiącego ekwiwalent wł. *òmbul, lombo* o znaczeniu anat. ‘łędźwie’, ‘bok, biodra’ (NPVF 654, 666).

Odosobnioną słwn. nazwę *štrȳ:ce* (16 obok *ledvè:ce* i *obè:sti*) należy zapewne łączyć ze słwn. *štrúca* ‘chleb mający podłużną formę’, wywodzonym z baw.-austr. *Strutz* ‘chleb o formie eliptycznej’. O pochodzeniu tej pożyczki niemieckiej, łączącej się ze śrwniem. deminu-

tivum *strützel*, *strutzel* ‘strucla’, ‘podłużne pieczywo z luksusowej mąki’, porównaj Striedter-Temps DLSI 232, Skok III 418.

Słwn. *lù:mpāca* – **lumpica* w p. 148 ma potwierdzenie w tym znaczeniu w słowniku Pleteršnika: *lūmpica* f. ‘obist, ledvica’ ze słownika Cafā. Jest to pożyczka baw.-austr. *Lumpe(l)* jako przekształcenie niem. *Lungel*, stanowiącego deminutivum od *Lunge* ‘płuca’. W dialektach austriackich nad Górną Mozelą znana jest też pożyczka zwrotna *limpele* ‘nerki’, por. Striedter-Temps DLSI 173.

Słowiańskie nazwy ‘nerek’ wykazują znaczną komplikację. Oprócz nazw rodzimych występują liczne pożyczki. Porównanie materiałów OLA z wcześniejszymi materiałami gwarowymi oraz z danymi źródłowymi (historycznymi) pokazuje pewne przesunięcia terytorialne poszczególnych nazw. Kierunek zmian nie zawsze jest jednak jasny.

Wykaz skrótów

- Bańkowski SE – A. Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. I–II, Warszawa 2000.
- BartBydg – *Słownik Bartłomieja z Bydgoszczy, wersja polsko-lacińska*, opr. E. Kędelska, I. Kwilecka, A. Łuczak, Warszawa 1999 i n.
- BER – *Български етимологичен речник*. Red. Вл. Георгиев (И. Дуриданов, М. Рачева, Т. А. Тодоров), София 1971 i n.
- Brückner SE – A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1957.
- BZC – *Biblia królowej Zofii (Szarospatacka) wraz ze staroczeskim przekładem Biblii*. Wydali S. Urbańczyk i V. Kyas, Wrocław 1965–1971.
- ČJA – *Český jazykový atlas*, red. J. Balhar, P. Jančák, I–V, Praha 1992–2005.
- Dal – Вл. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*, I–IV, Москва 1955–1956.
- ESBM – *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*, рэд. В. У. Мартынаў, Мінск 1978 i n.
- ESJS – *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, red. E. Havlová, A. Erhart, Praha 1989 i n.
- ESSJ – *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, ред. О. Н. Трубачев, Москва 1974 i n.

- ESUM – *Етимологічний словник української мови*, ред. О. С. Мельничук, Київ 1982 і п.
- GbSl – J. Gebauer, *Slovník staročeský*, I–II, Praha 1903–1916.
- Hrinč – Б. Грінченко, *Словарь української мови*, I–IV, Київ 1907–1909.
- HSBM – *Гістарычны слоўнік беларускай мовы*, рэд. А. Жураўскі, Мінск 1982 і п.
- HSSJ – *Historický slovník slovenského jazyka*, red. M. Majtán, Bratislava 1991 і п.
- L(inde) – Linde M. S. B., *Słownik języka polskiego*, I–VI, Lwów 1854–1860, wyd. 3. fotooffsetowe, Warszawa 1951.
- LAB – *Лексічны атлас беларускіх народных гаворак у пляці тамах*, рэд. М. В. Бірыла, Ю. Ф. Мацкевіч, Мінск 1993–1998.
- Lamprecht SSON – A. Lamprecht, *Slovník středoopavského nářečí*, Ostrava 1963.
- Machek ES–2 – Machek V., *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1968.
- NHSS – *Němsko-hornjoserbski słownik. Deutsch-obersorbisches Wörterbuch*, I–II, H. Jenč, F. Michalk, I. Šřrakowa, J. Měrcink, Budyšin/Bautzen 1989–1991.
- NPVF – Pirona G. A., Carletti E., Corgnali G. B., *Il nuovo Pirona Vocabulario Friuliano*, Udine 1992. 2ª ristampa della seconda edizione, Udine 2001.
- OLA 1 – *Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная, т. 1: Животный мир*, ред. В. И. Аванесов, В. В. Иванов, Москва 1988 і п.
- Pful – K. V. Pful – Ch. T. Pfuhl, *Lužiski serbski słownik. Lausitzisch Wendisches Wörterbuch*, Budyšin 1866, przedruk: Bautzen 1968.
- Plet – M. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, I–II, Ljubljana 1894–1895.
- Preobr – Преображенский А., *Этимологический словарь русского языка*, вып. 1–14: *а-сулея*, Москва 1910–1918.
- RBE – *Речник на българския език*, ред. К. Чолакова, София 1977 і п.
- RHSJ – *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, Zagreb 1880–1976.
- RMJ – *Речник на македонскиот јазик со српскохрватски толкувања*, ред. Б. Конески, I–III, Скопје 1961–1966.
- RSHJ – *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд 1959 і п.

- RSHKJ – *Речник српскохрватскога књижевног језика*, Матица српска – (Матица хрватска), I–VI, Нови Сад – (Загреб), 1967–1976.
- SDRJ – *Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.)*, ред. Р. И. Аванесов, Москва 1988 и н.
- SEJDP – *Słownik etymologiczny języka Drzewian połabskich*, zesz. 1: T. Lehr–Spławieński, K. Polański, od zesz. 2: K. Polański, 1–6, Wrocław 1962 – Warszawa 1994.
- SGPA – *Słownik gwar polskich*, opr. przez Zakład Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie pod kier. M. Karasia, od t. II pod kier. J. Reichana, od t. VI pod kier. J. Okoniowej, Wrocław 1977 i n.
- SJS – *Slovník jazyka staroslověnského*, red. J. Kurz, Z. Hauptová, I–IV, Praha 1966–1997.
- Stawski SE – Stawski F., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, I–V, Kraków 1952–1982.
- SlPogr – *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча у пяці тамах*, рэд. Ю. Ф. Мацкевіч, Мінск 1979–1986.
- Sochová LSZ – Z. Sochová, *Lašská slovní zásoba*, Praha 2001.
- SP XVI – *Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M. R. Mayenowa, F. Pełowski, Wrocław 1966 i n.
- SrezMat – И. И. Срезневский, *Материалы для Словаря древнерусского языка*, Санкт-Петербург 1893–1912.
- SRJ XI–XVII – *Словарь русского языка XI–XVII вв.*, ред. С. Г. Бархударов (Ф. П. Филин, Д. Н. Шмелев, Г. А. Богатова), Москва 1975 и н.
- SRNG – *Словарь русских народных говоров*. Составил (с II т. гл. ред.) Ф. П. Филин, Москва–Ленинград 1965 и н.
- SSA – *Sorbischer Sprachatlas*, I–X, bearb. von H. Faßke, H. Jentsch und S. Michalk, XI–XV von H. Faßke, Bautzen 1965–1996.
- SSJ – *Slovník slovenského jazyka*, red. S. Peciar, I–VI, Bratislava 1959–1968.
- SSJČ – *Slovník spisovného jazyka českého*, I–IV, red. B. Havránek, Praha 1960–1971.
- SSKJ – *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, I–V, Ljubljana 1970–1991.
- SSN – *Slovník slovenských nářečí*, red. I. Ripka, Bratislava 1994 i n.

- SSRLJ – *Словарь современного русского литературного языка*, ред. Ф. П. Филин, I–XVII, Москва–Ленинград 1950–1965.
- SStp – *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, I–XI, Warszawa 1953 – Kraków 2004.
- Starosta – M. Starosta, *Dolnosorbско-nimski słownik Niedersorbisch-deutsches Wörterbuch*, Budyšin/Bautzen 1999.
- Stčsl – *Staročeský slovník*, red. B. Havránek, F. Ryšánek, I. Němec, Praha 1977 i n.
- Striedter-Temps DLSI – H. Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*, Berlin 1963.
- SUM – *Словник української мови*, ред. І. К. Білодід, I–XI, Київ 1970–1980.
- SUM XVI–XVII – *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.*, ред. Д. Гринчишин, Львів 1994 i n.
- SW – *Słownik języka polskiego*, ułożony pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego, I–VIII, Warszawa 1908–1927 (tzw. *Słownik warszawski*).
- Swótlík – M. J. H. Swótlík, *Vocabularium latino-serbicum*, w Budeschne 1721.
- TSBM – *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы*, пад рэд. К. К. Аграховіча (Кандрата Крапівы), I–V, Мінск 1977–1984.
- Vasmer ESRJ – M. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*. Перевод с нем. и дополнения О. Н. Трубачева, I–IV, Москва 1964–1973.

Pozostała literatura

- Bartoš F., 1906, *Dialektologický slovník moravský*, Praha.
- Bezljaj F., 1977–1995, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, t. I–III, Ljubljana.
- Boryś W., 2005, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Chojnanus J., 1650, *Lingvæ vandalicæ ad dialectum districtus Cotbusiani formandæ aliquæ conatus...*, Lübbenau.
- Jakubaš F., 1954, *Hornjoserbsko-němski slovník*, Budyšin.
- Kellner A., 1946–1949, *Východolašská nářečí*, I–II, Brno.
- Kott F. Š., 1878–1893, *Česko-německý slovník, zvláště gramaticko-frazeologický*, I–VII, Praha.
- Kral J., *Serbsko-němski slovník hornjołužiskeje serbskeje řeče*, Bautzen 1986. Przedruk fototypiczny wydań z 1927 i 1931 roku.

Mamotreky staropolskie. 1977–1980, Opracowali W. Żurowska-Górecka i V. Kyas, Wrocław.

Muka A., 1911–1928, *Słownik dolnoserbskeje rěcy a jeje narěcow*. *Wörterbuch der niedersorbischen Sprache und ihren Dialekte*, I–III, Petrograd–Praha.

Rězak F., 1920, *Němsko-serbski słownik hornjolužiskeje rěče*. *Deutsch-wendisches encyklopädisches Wörterbuch der oberlausitzer Sprache*, Bautzen.

Schuster–Šewc H., 1978–1996, *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache*, t. I–V, Bautzen.

Skok P., 1971–1974, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, t. I–IV, Zagreb.

Snoj M., 1997, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana.

Zwahr J. G., 1847, *Niederlausitz-wendisch-deutsches Handwörterbuch*, Spremberg.

Булыка А.М., 1972, *Даўнія запазычанні беларускай мовы*, Мінск.

Булыка А.М., 1980, *Лексічныя запазычанні ў беларускай мове*, Мінск.

L 1661 'nerki'

slwń. *ledvice*, chorw. *bubrezi*, serb. *bybręzi*, mac. *bybręsu*, bułg. *быбрежу*,
 czes. *ledviny*, slc. *obličky*, głuż. *jërchenje*, dłuż. *nerki*, pol. *nerki*,
 brus. *напки*, ukr. *напку*, ros. *новку*

Ршт-ј-ск-у, Р → б (363, 404) – izoleksa

ршт-ј-ск-а (448)

- ◆ (nyr) -s-ky oraz izoleksa
- ◆ (nyr)-y
- ◆ (nyr)-ě du.
- lędv-in-y oraz izoleksa
- lędv-en-ic-e
- lędv-en-ič-uk-y
- lędv-ic-ę V → a, → b (146)
- lędv-aj-c
- (bubręc)-i oraz izoleksa
- (bubrěk)-y
- (bubrěk)-s
- (bubręż)-i oraz izoleksa
- (bubręg)-y oraz izoleksa
- (bubręg)-s
- (bubręg)-a
- ▶ (bubręż)-sc-i

- ▲ ist-a
- ▲ // ob-ist-s //
- ▲ // ob-ist-y // → y
- ◆ ob-val-ič-uk-y
- ◆ po-krot-uk-y
- ∞ (jěry)-en-uk-y
- ◆ (ren)-i
- ◆ (renum)-s
- nazwy sporadyczne
- izoleksy wyznaczające zwarte zasięgi nazw
- zwarte zasięgi nazwy (nyr)-sk-y z uwzględnieniem punktów z inną nazwą oboczną
- Znak podkreślony oznacza nazwę występującą obocznie